

İran Protestoları Üzerinden ORTADOĞU'YU YENİDEN DÜŞÜNMEK

“

Son günlerde İran, tüm ülke sathında oldukça şiddetli ve kanlı protesto eylemlerine sahne oldu. Protestolar benzine yapılan zamdan dolayı ortaya çıkmış görünse de İran rejimine yönelik derin bir öfkeyi yansıttığı sürekli tekrarlanan yorumlar arasında yerini aldı. Oldukça ağır bir bilanço ile sonlanan olayların ardından İran'ın iç ve dış siyasetinde revizyon arayışları söz konusu oldu. İranlı karar alıcıların atacağı bundan sonraki adımlar hem İran hem de bölge için yeni dengelerin kurulması anlamında belirleyici olacaktır.

”

Mustafa Caner

Araştırma Görevlisi, ORMER

Yaklaşık üç yıldan beri irili ufaklı protesto hareketleri ile sarsılan İran'da, ülkenin en önemli ekonomik kaynağı olan benzine yapılan fahiş zam sonrası

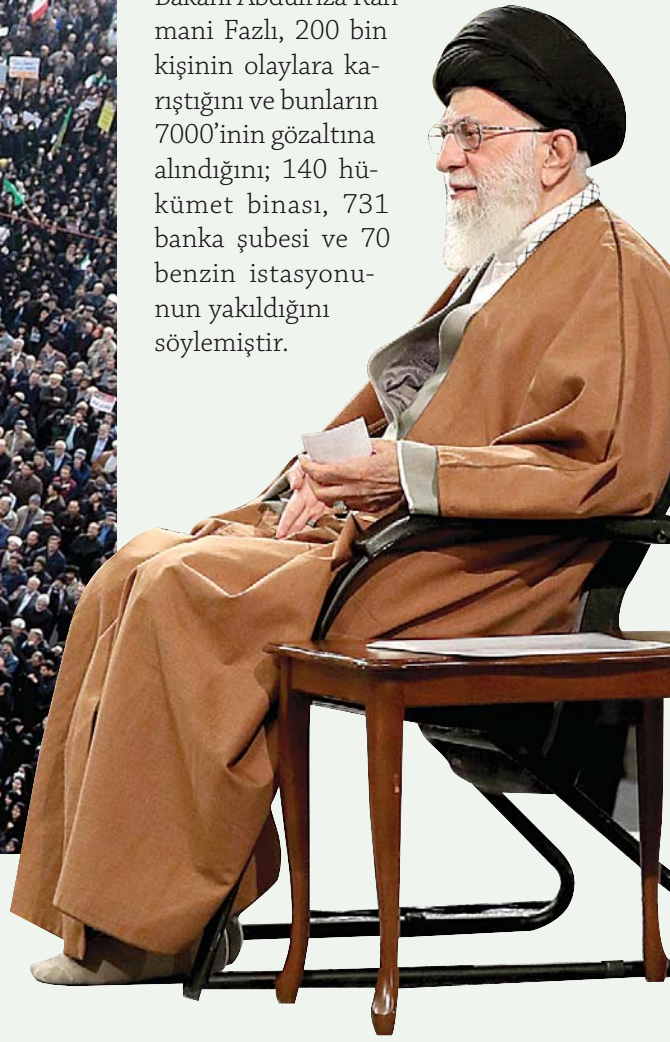

15 Kasım'dan itibaren halk sokaklara döküldü. En son 2017'nin sonu ve 2018'in başında geniş çaplı protestolara sahne olan İran'ın; Tahran, İsfahan, Tebriz, Ahvaz, Şiraz ve Meşhed gibi büyük şehirleri başta olmak üzere 31 vilayetin 27'sinde protesto eylemleri düzenlendi. Kontakt kapatarak trafiği kilitleme ya da toplanarak

slogan atma gibi barışçıl eylemlerden hükümet binaları, benzin istasyonları ve bankalara fiziki saldırıya değin geniş bir spekturumda yaşanan protestolar güvenlik güçlerinin sert müdahalesiyle bastırılmaya çalışıldı. Güvenlik personelinin müdahalesinin yanında internete erişimi önce yavaşlatmak ve daha sonra da tamamen dur-

durmak gibi ek önlemler de İran yönetimi tarafından alındı. Hükümetin spesifik bir ekonomi politikasına matuf ortaya çıksa da protestolarda zaman zaman rejim ve İran Dini Lideri Ali Hamaney karşıtı sloganlar duyuldu. Bunun yanında İran'ın dış politikası ve bölgedeki yayılımının getirdiği maddi külfet de göstericilerin eleştiri hedefleri arasında göze çarptı.

2009 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında yaklaşık sekiz ay süren protestolar ya da 2017-2018 olayları ile kıyaslandığında çok daha şiddetli ve kanlı yaşanan son protestolar sonucunda 200 civarında kişinin hayatını kaybettiği pek çok kaynak tarafından rapor edildi. Ölü sayısına ilişkin İran'ın resmi makamları sayı vermekten kaçınsa da İçişleri Bakanı Abdülreza Rahmani Fazlı, 200 bin kişinin olaylara karıştığını ve bunların 7000'inin gözaltına alındığını; 140 hükümet binası, 731 banka şubesi ve 70 benzin istasyonunun yakıldığını söylemiştir.

6 soruda İran'da neler oluyor?

İran'da benzin fiyatının bir günde 3 katına çıkarılması, ekonomik sorunlarla mücadele eden halkın sokaklara inmesine neden oldu. Zam kararı başkent Tahran başta olmak üzere Tebriz, Meşhed, Ahvaz, Sircan, İsfahan, Siraz, Kum, Yezd, Kirmansağ ve Kerec gibi kentlerde tepkiyle karşılandı

1 - İRAN'DA GÖSTERİLER NASIL BAŞLADI?

İran'da 15 Kasım Cuma günü benzin fiyatlarına yüzde 300 zam yapıldığı açıklandı

İran Ulusal Petrol Ürünleri Dağıtım Şirketinin açıklamasına göre, benzinin litre fiyatı, devlet tarafından bir ay içinde sübvansede edilen 60 litreden fazla alınması halinde 1000 tümeninden (50 kuruş) 3 bin tümene (1,5 lira) çıkarıldı. Sübvansede kapsamındaki 60 litreye kadar benzinin fiyatı da 1500 tümen oldu

Zam kararının sabah saatlerinden itibaren ülke genelinde yayılmasıyla ilk protesto gösterileri Ahvaz, Meşhed ve Sircan kentlerinde görüldü

2 - BENZİN ZAMMINA İRANLI SİYASETÇİLERİN TEPKİLERİ NE OLDU?

Benzin zammı İranlı siyasetçiler arasında da tartışma konusu oldu

Muhafazakâr kesim başta zam kararından Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'yi sorumlu tutarken, reformistler konunun meclise getirilmesinden şikayet etti

İran Meclisindeki reformist Ümit Grubu, zam kararının mecliste görüşülmesi için yasa teklifi hazırladığından, ülke lideri Ali Hamaney'in 17 Kasım Pazar günü zam kararını desteklediğini açıklaması, reformistlerin tekliflerini geri çekmesine neden oldu

3 - ÜLKE GENELİNE YAYILAN GÖSTERİLERDE NELER OLDU?

Gösteriler kısa sürede başkent Tahran, Tebriz, Meşhed, Ahvaz, Sircan, İsfahan, Siraz, Kum, Yezd, Kirmansağ ve Kerec gibi kentlere yayıldı, polisle halk karşı karşıya geldi

Göstericiler birçok kentte petrol istasyonları, banka şubeleri ve polis araçlarını ateşe verirken başkent Tahran ve Kirmansağ'ta 5 emniyet görevlisi öldürüldü

Ülke genelinde şehir ve ilçelerde 1080 noktada yaşanan olaylarda yaklaşık 1000 gösterici gözaltına alındı. Gösteriler sırasında 100'ü aşkın bankanın kundaklandığı, 50'den fazla marketin yağmalandığı belirtildi

Sosyal medyada, olaylar sırasında göstericiler arasında da ölen ve yaralananlar olduğuna dair paylaşımlar yapılsa da resmi makamlardan bu bilgiler doğrular nitelikte açıklama gelmedi. Gösterilerin büyümesi üzerine cumartesi gecesi ülke genelinde internet kesildi

4 - OLAYLAR KARŞISINDA KİM NE DEDİ?

ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, cuma gününden bu yana devam eden gösterilere destek vererek İran halkının yanında olduğunu açıklarken, bazı Avrupa Birliği (AB) ülkeleri de Tahran yönetimine gösteri hakkında saygı göstermesi çağrısında bulundu

İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, ABD makamları ve AB ülkelerinin benzin zammına tepki olarak yapılan gösterilerle ilgili beyanatlarını eleştirdi

Devrim Muhafızları tarafından yapılan yazılı açıklamada ise eylemlerin sona erdirilmesi istendi, aksi takdirde göstericilerin "devrimci yöntemlerin kullanacağı sert bir müdahaleyle" karşı karşıya kalacağı uyarısında bulunuldu

5 - GÖSTERİLER KARŞISINDA RUHANİ HÜKÜMETİ NE YAPTI?

Olayların ülke genelinde hızla yayılmasının ardından Cumhurbaşkanı Ruhani de yardım parasının en kısa sürede 18 milyon aileye dağıtılacağını duyurdu

19 Kasım itibarıyla benzin zammından elde edilen gelirin bir kısmının 20 milyon kişinin hesabına yatırıldığı bildirildi

6 - BUNDAN SONRA ÜLKEYİ NELER BEKLİYOR?

Uzmanlar, benzin zammının İran'da enflasyonu artıracığını ve piyasada fiyatların yükselmesine sebep olacağını belirtiyor

İran yönetimi halkın genelini olumsuz yönde etkileyen zam kararından geri adım atmaz veya kararı yumuşatma yoluna gitmezse, sokak gösterilerinin bir müddet daha devam etmesi, can ve mal kaybının artması öngörüldü

Ülkedeki huzur ve istikrarın bozulmasının etkileri, 21 Şubat 2020'de düzenlenecek genel seçimlerde de görülebilir. Sürpriz bir gelişme olmazsa, yaklaşık 4 ay sonra yapılacak genel seçimlere katılımın düşük olacağı değerlendiriliyor

protestoların ılımlı Ruhani hükümeti ile muhafazakâr muhalifleri arasında bir iç siyasi kavgaya dönüşmesini kısmen engellese de olayların üzerinden zaman geçtikçe bu konu taraflar arasında koz olarak kullanılmaya namzettir. Hatta şimdiden muhafazakâr, reformist ya da ılımlı farklı kesimler protestoların sorumluluğuna ilişkin birbirlerini suçlamaya başlamışlardır.

İnternet kesintisi gibi toplumsal yaşamı felce uğratacak seviyede bir tedbirin alınması, İran yönetiminin protestolara ilişkin güvenlik riski algısının ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir.

Güvenlik güçlerinin kararlı ve etkin müdahaleleri, müesses nizam kurumları, muhafazakâr fraksiyonlar ve ılımlı hükümetin ortak tavır alması, gösterileri sürükleyip yönlendirecek örgütlü bir liderlik yapısının bulunmaması gibi sebeplerden dolayı protestolar kısa sürede temposunu kaybederek bitme noktasına geldi. 23 Kasım'dan itibaren yönetimin kararıyla İranlılar yeniden internete erişmeye başladılar. Ancak internet kesintisi gibi toplumsal yaşamı felce uğratacak seviyede bir tedbirin alınması, İran yönetiminin protestolara ilişkin güvenlik riski algısının ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir. İranlı makamlar pek çok istihbarat raporunda buna benzer bir kalkışmanın önceden tahmin edildiğini söylemişlerdir. Bu durum güvenlik güçlerinin zaten bu tarz

Fazlı'ya göre protestocular devlet televizyonu merkezini ele geçirmeye çalışmış; 50 askeri tesis ve silah deposuna saldırı düzenlemişlerdir. Yüzlerce sivil ve askeri araç da kullanılamaz hale getirilerek protestolardan payını almıştır. Yalnızca iki haftada bu derece bir can ve mal kaybına sebep olan son protestolara kıyasla aylar süren 2009 protestolarında resmi rakamlara göre 36 kişi hayatını kaybetmişti. Hükümet dışı kaynakların

verdiği rakamlar bile en çok 70 civarında bir ölü sayısına işaret ediyordu.

Hükümet ise benzin zammından elde edilecek gelirin İran halkının refahını artırmak için kullanılacağını söyleyerek attığı adımı meşrulaştırmaya çalıştı. Ülkenin en yüksek makamının başında olan Dini Lider Hamaney de bu konuda hükümete destek verdiğini duyurdu. Hamaney'in hükümete desteği,

toplumsal hareketlere hazır olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca protestocuların da stratejik yolları kapatmak, askeri tesislere saldırmak, benzin istasyonu ve banka şubesi yakmak gibi şedit eylemlere başvurmaları bu eylemleri önceden planladıkları ve bu konuda eğitim gördüklerini düşündürmektedir. Bu durum, olaylar sırasında çok sayıda can ve mal kaybı yaşanmasının en önemli sebebidir.

Protestoların Dış Siyasi Boyutu

İran'daki olaylar elbette ki İran'ın iç dinamiklerinin bir çıktısı şeklinde anlaşılabilir. Ancak bunun yanında, ABD ve İsrail'in Donald Trump'ın başkanlığından itibaren İran üzerinde eşgüdümlü düzenledikleri operasyonlarının payı da yabana atılmamalıdır. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun protestolara destek açıklaması ABD'nin olaylara yaklaşımını işaret etmektedir. Trump'ın petrol yaptırımlarını yeniden yürürlüğe koyması, İran'daki ekonomik bunalımın en önemli sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. "Maksimum baskı" olarak formüle edilen ABD'nin İran'ı çevreleme siyasetinin en önemli bileşeni olan ekonomik yaptırımlar, İran'daki ekonomik darboğazın en önemli sebebidir.

Buna ek olarak İran yönetimine alternatif olarak kendini parlatmaya çalışan Pehlevi Hanedanı yanlısı monarşistler ile Halkın Mücahitleri Örgütü unsurlarının ABD'den açıkça himaye görmesi, protestoların dış politik veçhesini göstermesi açısından dikkate değerdir. Zira bahsi geçen iki çevre de özellikle rejim karşıtı slogan ya

da eylemleri sosyal medya üzerinden öne çıkartarak protestoların esasının, rejimden total olarak duyulan hoşnutsuzluk olduğu imajını pekiştirip yaymaya çalışmışlardır. Bunun yanında İran İslam Cumhuriyeti'nin kendisine değil; yalnızca spesifik ekonomi politikalarına yönelik eleştirileri "rejim apolojisi" etiketiyle değerden düşürerek bir anlamda eleştiriye tekeline almak girişiminde bulunmuşlardır. "İran'ın Uyanışı" (Farashgard) isimli Washington merkezli monarşist örgütün üyelerinden olan Amir Etemadi'nin BBC Persian kanalında eylemcileri son üç yıldır böylesine bir kalkışmaya hazırladıklarına ilişkin açıklamada bulunması da İran yönetiminin protestolarda yabancı güçlerin payına yönelik tezlerini haklı çıkarmaktadır. Yine İran İstihbarat Bakanlığı'nın açıklamasına göre, protestolar sırasında tutuklananlar arasında "CIA ile bağlantılı" unsurlar bulunmaktadır.

İran'daki protestolarla eşzamanlı şekilde İsrail'in Suriye'deki İran unsurlarını hedef alması ülkedeki iç karışıklıkların bölgesel siyaset bağlamında rejime maliyetini ortaya koymaktadır. İran'ın bölgesel nüfuzunun en yüksek olduğu Ortadoğu ülkelerinden Irak ve Lübnan'da da aynı zamanda protesto hareketlerinin yaşanması ise şüphesiz ki İran'ın bölgesel siyasetinin defolarına işaret etmektedir. Bunun yanında düşünülmesi gereken bir başka durum ise İran'ın Ortadoğu'daki yayılcı siyasetinin sınırına ulaştığıdır. Protestolar sırasında İran'ın Kerbela ve Nəcəf konsolosluklarına saldırılması, Irak halkındaki İran karşıtı öfke patlamalarının seviyesini göstermek-

tedir. Irak Başbakanı Adil Abdülmehti ve Lübnan Başbakanı Saad Hariri'nin istifaları ise protestoların siyasi çıktılarının belirleyiciliğini göstermesi açısından önemli. Dolayısıyla bu saatten sonra İran, bölgede tutunum gösterdiği hiçbir ülkedeki siyasi ve askeri nüfuzunu çantada keklik görmeyecektir. Öte yandan yaşanan bu bölgesel gelişmelerin Suriye'ye de etkisinin olacağı söylenmelidir. İran'ın Suriye'deki varlığına ilişkin de alarm zilleri çalmaya başlamıştır. Yalnızca İsrail ve ABD değil; Suriye halkı da er ya da geç İran'ın Suriye'deki varlığına karşı fiili pozisyon alacaktır.

Bundan Sonra İran'ı Ne Bekliyor?

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde İran'ın hem içeride hem dışarıda "maksimum baskı" adı verilen bir cenderenin içine sıkıştığı görülmektedir. Bu cendereden çıkmak içinse iç ve dış siyasette kritik revizyonlar yapması elzemdir. Özellikle bölgesel siyasetinde daha az müdahaleci bir yönde yapacağı açıklamalar, İran iç siyasetinde ve ülkedeki toplumsal gerginlik üzerinde bir ferahlık sağlayacaktır. Şimdiye kadar İranlı yöneticilerin bu yönde beyanları olmasa da önünde sonunda bu noktaya doğru geleceklerdir. Zira son protestolar İran yönetimine ne ilk ne de son uyardır. Protestoların gitgide daha şiddetli ve kanlı hale gelmesi ise rejimin maruz kaldığı meydan okumanın kuvvetini göstermektedir. İran'daki ABD baskısından kaynaklanan ekonomik bunalım devam ettikçe halkın hoşnutsuzluğu öyle ya da böyle sokağa yansıtacaktır. ■